

Är segregerat boende en väg till trygghet och delaktighet för äldre?

Jan A. E. Paulsson¹ Lisbeth Lindahl²

¹Arkitekt MSA, tekn. dr., prof. em. Chalmers, verksam som senior konsult. Arbetade under 2012 i Hjälpmedelsinstitutets arbetsgrupp med slutförandet av programmet "Bo bra på äldre dar". E-post: jan.paulsson@2d-p.se. ²Fil.dr. i psykologi och forskningsledare vid FoU i Väst/GR: Göteborgs-regionens kommunalförbund, en samarbetsorganisation för 13 kommuner i Västsverige. Initiativtagare och ansvarig för projektet "Integrerad bostadsplanering med fokus på äldre" (Nordenhielm, m.fl. 2012) och ledare för det västsvenska nätverket inom ramen för "Bo Bra på Äldre Dar". E-post: lisbeth.lindahl@grkom.se.

Äldre människor med behov av omvårdnad har sedan lång tid erbjudits särskilt boende. Äldreboendedelegationen (SOU 2008:113) föreslog satsning på "melanboenden", dvs. senior- och trygghetsboende för att komplettera det ordinära och det särskilda boendet. Vad betyder integration och segregation i dessa sammanhang? I programmet "Bo bra på äldre dar"¹ har kommuner, företag och forskare undersökt frågor av detta slag. De allra flesta äldre bor i det ordinära bostadsbeståndet. Ett segregerat boende, där äldre, utlandsfödda eller HBTQ-personer bor för sig, kan tillgodose specifika behov och önskemål. Boendets rumsliga avgränsning kan vägas upp av en öppenhet gentemot närsamhället. Trygghet i boendet kan bidra till att stärka äldres delaktighet i samhället.

For a long time, frail old persons have been offered residential care in special housing units. The Swedish Official Report SOU 2008:113 proposed increased production of "in between" housing, i.e. senior and assisted living housing to complement ordinary housing and residential care units. What does integration and segregation mean in this context? Questions of this character have been illuminated in practice oriented investigations and development work in a nationwide programme; "Growing Old Living Well"¹. The overwhelming majority of older people live in ordinary housing. Segregated models; senior housing, assisted living and residential care units, can comply with specific needs and requirements. The delimited living space can be balanced by openness towards the neighbourhood. Security in the housing environment can contribute to empowerment and participation in the external community.

¹ Bo bra på äldre dar (Eng: Growing Old Living Well), genomfördes 2010–2012 på regeringens uppdrag med Hjälpmedelsinstitutet som koordinerande myndighet, se: www.mfd.se/publikationer/rapporter/bo-bra-pa-aldre-dar/

Integration och segregation är vanliga begrepp i samhällsdebatten, båda med en viss laddning. De har ofta varit på tapeten i diskussionerna kring förorterna i våra storstadsregioner (Lilja & Perner 2010). Det har handlat om sociala och kulturella skillnader mellan olika boendegrupper och om hur svaga grupper med små inkomster, utländsk bakgrund osv. bor för sig med risk att bli marginaliserade.

Äldre människor med behov av vård och omsorg har sedan lång tid erbjudits särskilt boende i särskilda hus. Sedan mitten av 1980-talet har bostäder för seniorer byggts och marknadsförts för sig; seniorboende, 55+boende, gemenskapsboende, etc. Såväl antalet som andelen äldre i befolkningen ökar nu. 1,8 miljoner, 19 procent är idag 65+. 2040 förväntas andelen vara 24 procent. En kvarts miljon, 2,7 procent, är idag 85+. 2040 kommer den andelen att vara fördubblad (SCB 2012). Äldreboendedelegationen (SOU 2008:113) föreslog fortsatt satsning på ”mellanboenden”, dvs. boendalternativ för äldre mellan det ordinära boendet och vård- och omsorgsboendet. Vad betyder integration och segregation i äldre människors boende och vardagsliv?

Integration och segregation i boendet

Att integrera betyder att förena, att sammanföra till en helhet. Integration kan ses som en process och ett mål att sträva efter för att främja en hållbar samhällsutveckling. Integration förutsätter respekt för olikheter inom ramen för samhällets demokratiska värderingar. Alla oavsett bakgrund bör

ingå i integrationsprocessen och vara delaktiga i utvecklingen för att minska risken för utanförskap och social isolering. Arbete framhålls ofta som en nyckel till integration. Men boendet, basen för människors vardagsliv, spelar en lika viktig roll. Lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter att skaffa bostad är grundläggande för att människor ska kunna etablera sig i samhället, för integration på bostadsmarknaden och integration i samhället (Boverket 2004). Goda möjligheter såväl att bo kvar i den invanda miljön som att flytta till en bättre lämpad bostad är nycklar till välfärd för människor som lämnat arbetslivet och blivit pensionärer.

Att segregera betyder att hålla isär, att avskilja från en helhet. Segregation i boendet innebär att olika grupper i samhället bor åtskilda. Tre kategorier brukar framhållas; en demografisk som innebär en åtskillnad mellan åldersgrupper, hushållstyper och kön; en socioekonomisk mellan olika inkomst-, yrkes- och socialgrupper och en etnisk mellan människor med olika nationalitet, religion och kultur. Boendesegregation betraktas som ett samhällsproblem. Bostadsmarknaden är segregerad; olika grupper bor på olika platser. Den är också segmenterad; olika upplåtelseformer är geografiskt åtskilda. Segmenteringen förstärker segregationen. En konsekvens är marginalisering, att delar av befolkningen upplever sig utestängda från samhällsgemenskapen.

Segregation ses ofta som en följd av bristande integration och vice versa. Insatser för samhällsintegration leder

inte alltid till att segregationen minskar eller upphör. Rumslig åtskillnad behöver inte heller innebära bristande integration. Det finns ett betydande samspel mellan integration och segregation men de bör inte ses som varandras motsatser (Boverket 2009).

Särskilt boende, seniorboende och trygghetsboende

Äldre med behov av vård och omsorg har sedan lång tid erbjudits särskilt boende i särskilda hus. Benämningarna har avlöst varandra; ålderdomshem, servicehus, sjukhem, gruppboende, vård- och omsorgsboende. Ädelreformen 1992 gav kommunerna ansvaret för det särskilda boendet. Äldre kan få en lägenhet med dygnet-runt service efter biståndsbedömning. Det totala antalet platser i Sverige har minskat, från 120 000 år 2000 till 89 000 idag (Socialstyrelsen 2012), trots att den äldre befolkningen ökat. Orsakerna är flera. Kostnaderna för särskilt boende med dygnet-runt service är höga, ca 550 000 kr per plats och år. Äldre kan idag bo kvar längre med hemtjänst och sjukvård i hemmet om bostäderna är tillgängliga. Det framhålls, allt oftare, att äldre tvingas att bo kvar när alternativ saknas (Larsson 2006).

Alltsedan mitten av 1980-talet har seniorboenden, 55+boenden, gemenskapsboenden etc., byggts och marknadsförts för äldre. God tillgänglighet och äldreanpassning – hissar, säkra trappor, breda dörrar, låga trösklar och bra hygienrum – är självklara krav liksom gemensamma utrymmen för aktivitet och samvaro. En lägsta ålder, t.ex. 55+, ibland också en högsta ålder, t.ex.

75-, inga stora omvårdnadsbehov och inga hemmaboende barn, är vanliga informella krav vid inflyttning. Äldreboendedelegationen (SOU 2008:113) föreslog en fortsatt satsning på ”mellanboenden”, dvs. boendeformer anpassade för äldre i gapet mellan det ordinarie och det särskilda boendet. Den föreslog också en ny modell, ”trygghetsboende”, för 70+ äldre. Investeringsbidrag utgår till renovering/byggnad som leder till trygghetsboenden med samma villkor som för vård- och omsorgsboenden (Boverket 2012). Det finns en idé att äldre vill bo med andra i samma ålder och en förhoppning att aktivitet, gemenskap och ömsesidig hjälp bland likasinnade kan bidra till ett tryggt åldrande med lägre kostnader för samhället.

Trygghet och delaktighet

Vardagslivets innehåll och relationerna till människor i omgivningen, de sociala nätverken, är bärande för upplevelsen av trygghet och delaktighet. Kontakten och närheten till barn och nära anhöriga betyder i allmänhet mest, där finns ”starka band”. Kända ansikten och de man pratar med spontant i huset och grannskapet, ”de svaga banden”, har också stor betydelse (Granovetter 1973). När människor åldras kan avstånd blir svårare att hantera. Anhöriga och vänner går bort och kretsen av band tunnas ut. Frågor uppstår hur band kan upprätthållas, hur svaga band kan stärkas och hur möjligen nya relationer kan etableras. Boendemiljön ger grundläggande förutsättningar.

Att kunna träffas i gemensamhetslokaler i grannskapet kan vara ett sätt att

vidmakthålla, stärka och knyta band. Att flytta till ett boende med andra i samma ålder och med liknande intressen kan vara en annan strategi. Det finns en rad alternativa och varandra kompletterande vägar till trygghet och delaktighet. Äldre önskar – som alla andra – att det finns alternativ att välja mellan och möjligheter att byta strategi om förhållandena ändras.

Praktiknära utrednings- och utvecklingsarbete

Hur vill äldre bo? Vill de bo (kvar) i helt vanliga hus och lägenheter i det ordinära bostadsbeståndet? Vill de bo med andra äldre i senior- och trygghetsboenden? Vill de bo i seniorkollektiv eller i åldersintegrerade bostadsskaper? Vill de bo i kärnfamiljer med flera generationer tillsammans? Vad betyder idé- och intressegemenskap i boendet? Är segregerat boende en väg till trygghet och delaktighet?

Frågor av detta slag har tagits upp i projekt inom ramen för ”Bo bra på äldre dar”, det program som genomfördes 2010–12 på regeringens uppdrag med Hjälpmedelsinstitutet som koordinerande myndighet. Ett 70-tal projekt har genomförts, där kommuner, organisationer, företag och forskare satsat på praktiknära utrednings- och utvecklingsarbete. Resultatet är underlag för verksamhetsutveckling men också kunskaper av generellt intresse. Vi vill här lyfta fram några exempel för att belysa förhållningssätt hos den växande äldre befolkningen och möjligheter att möta behov och önskemål.

Intresse för senior- och trygghetsboende

Lidköpings kommun har genomfört tre undersökningar för att få veta mer om de äldre invånarnas syn på boendet i framtiden. I kommundelen Järpås skickades 461 enkäter till invånare i åldern 60+ och svar erhöles från 73 procent (CMA Research AB, april 2012). Järpås är landsbygd och de flesta bor i egnahem. Folk känner till att det gamla ålderdomshemmet Björkhaga, byggt på 1960-talet, skall byggas om till trygghetsbostäder. Den andra undersökningen gällde framtiden i Drömstan, ett miljonprogramsområde i Lidköpings stad. En enkät skickades till 1000 slumpvis utvalda boende i hela kommunen i åldern 60 – 80 år och svar erhöles från 78 procent (Markör 2012). Ett nytt hus med trygghetsboende projekteras mitt i Drömstan. I den tredje undersökningen om synen på den framtida boendesituationen ingick 1000 slumpvis utvalda invånare, 60 – 80 år, i kommunen som helhet och svar erhöles från 89 procent (CMA Research AB, maj 2010).

Lidköpingsstudierna visar att 25–40 procent av de svarande är intresserade av seniorboende och att ungefär lika många inte är intresserade. Trygghetsboende är intressant i högre grad, 32–50 procent, där denna boendeform planeras och där de svarande vet ungefär vilka hus det gäller och vad boendeformen innebär. Intresset är i stort sett lika oavsett kön, ålder och civilstånd i de tre undersökningarna. Resultaten överensstämmer i stora drag med andra liknande undersökningar, t.ex. en studie i Göteborgs stad där 3000 en-

käter skickades till äldre, 70–90 år, i tio stadsdelar (de Courcy 2011).

Ett trygghetsboende med en träffpunkt

Tankar om trygghetsboende uttalas olika beroende på de äldres livssituation, visar en undersökning i Färgelanda i Dalsland, en av Sveriges små kommuner, ca 6 500 invånare, med minskande befolkning (Morsing, 2012). 100 enkäter gav 64 svar och kompletterande intervjuer genomfördes med 11 personer som visat intresse och haft idéer i enkäten. Intresset för folkhälso- och boendefrågor är betydande. Behovet av gemenskap, att kunna göra saker tillsammans, behovet av att få nya vänner när dem man tidigare umgåtts med inte finns kvar, kommer fram. Tanken på ett centrumnära boende med någon form av träffpunkt i Färgelanda tätort intresserar människor i hög grad. Gemensamhetslokaler och gästrum för besökande anses viktigt. Utemiljön kring boendet engagerar och det finns gott om idéer om aktiviteter. En fin utemiljö ger möjligheter att vara utomhus, se fåglar, känna blomdoft och kanske arbeta med odling i ett trädgårdsland. Flera kan tänka sig att hjälpa till med att köra rullstol, koka kaffe, leda cirklar etc., även om de inte primärt är intresserade av att flytta in i boendet. Matsal/restaurang/café och aktiviteterna i huset, kan bli en naturlig träffpunkt i bygden.

Trygghetsboendets villkor

Vilka förväntningar kan finnas på ett trygghetsboende och vilka möjligheter kan den kooperativa hyresrätten ge? I Karlskrona planeras ett flerbostadshus

för seniorer med kooperativ hyresrätt. Kommunens allmännyttiga bostadsföretag, Karlskronahem, står bakom och en entreprenadtävling syftar till hus av god kvalitet till rimliga kostnader. En förening har bildats av personer som är intresserade av att flytta till huset, Karlskrona Seniorhusförening. Medlemmarna samlades under 2011–12 i en studiecirkel, för att lära sig mera om den kooperativa hyresrättens villkor och för att diskutera förväntningarna på det gemensamma boendet i det nya huset (Harris 2012).

Flera av de intresserade bor i egnahem. Att flytta från villa till lägenhet innebär en omställning såväl praktiskt som känslomässigt. Det är viktigt att slippa det tunga arbetet med fastigheten, t.ex. städning och snöskottning. Samtidigt måste hyresnivån/boendekostnaderna vara överkomliga. Närhet till affärer, service och natur anses viktigt, likaså utrymmet i lägenheten. Inglasad balkong, hiss, bra kök, öppen planlösning, trädgård/uteplats och bredband är önskemål. Enskilda behov måste tillgodoses, t.ex. svängrum och plats i badrummet. En förhoppning är att det skall vara möjligt att bo kvar ”in i det längsta”. Det är önskvärt med en inkluderande atmosfär och att vardagslivet är religiöst och politiskt obundet. Det är viktigt att finna en balans och trygghet i samspelet med andra boende, t.ex. när det gäller att bry sig om utan att tränga sig på.

Enkel och kravlös gemenskap

Möjligheter till möten/gemenskap med andra på ett enkelt och kravlöst sätt framhålls ofta, bl.a. i studier i Mjöl-

by kommun i Östergötland (Landh Peterson, 2012). En lokal för information och samråd inreddes i ett bostadsområde, Tunet, som fungerade som ett referens-/försöksområde. En enkät delades ut till alla 65+ i Tunet. Åtta fokusgrupper samlades med äldre personer, anhängvårdare, representanter för det kommunala pensionärsrådet, hemtjänstpersonal, biståndshandläggare och rehabiliteringspersonal från landsting och kommun. Gemenskapen får gärna innefatta blandade åldrar, bra med integration. Alla måste få delta på sitt sätt efter eget val. En del kan behöva hjälp för att ta sig till träffpunkten och då kan hemtjänstpersonal vara behjälplig och stötta. Aktiviteter som planeras bör äga rum både ute och inne för att motivera till rörelse och aktivitet. I resultaten från Mjölby betonas att det är viktigt att kunna välja var och hur man vill bo. För äldre som känner oro och har behov av trygghet finns i dagsläget inga alternativ, bara information om trygghetsboende som modell. Det dröjer innan något blir byggt och många är rädda att boendekostnaderna blir för höga.

Modeller och tankegångar om gemenskap

Nya modeller för äldreboende engagerade tre kommuner i Kommunförbundet Skåne. Arbetet genomfördes med "gräsrotsperspektiv" och i gruppdiskussioner med "idea mapping" (Vormell, 2012). Äldreboende skulle kunna kopplas samman med daghem och förskola, för att minska "åldersfixeringen" och för att verksamheterna skulle kunna berika varandra. Nya former för bo-gemenskap skulle kunna skapas genom

att 4–5 hushåll köper ett hus tillsammans och att detta görs om till små lägenheter med stort utrymme för självständighet. "Livsstilsboenden", där intressen och livsstil är viktiga, skulle kunna ge stort utrymme för individualitet. "Generationsboenden" skulle kunna ge flera generationer möjlighet att bo tillsammans. Den sociala gemenskapen skulle kunna stödjas med gemenskapsutrymmen, fikarum, etc.

Integration på olika sätt, genom att bo kvar i det ordinära bostadsbeståndet eller genom en flyttning till senior-/äldreboende, diskuterades, bl.a. i en avslutande tvådagars workshop, i projektet "Syd bygger för framtidens äldre" (Östlund m.fl. 2012). Jämförelser gjordes med studenters boendemiljö. I studentbostadshus, liksom i seniorboenden, finns det gemensamma lokaler för aktiviteter. Men det är ett fåtal som efterfrågar och använder lokalerna. Det sociala livet består främst av umgänge med vänner som man har sen tidigare. Att bo med människor i en likartad livssituation kan ge trygghet men kan också leda till att åldrandet fokuseras. Det kan upplevas som stigmatiserande att bli gammal i vårt samhälle. Äldre kan ha svårt att känna sig hemma på ett äldreboende. Många skröpliga människor i samma hus kan bidra till att åldrandet påskyndas. Att bo kvar i det ordinära bostadsbeståndet innebär för det mesta att bo ihop med människor i olika åldrar.

Gemenskap och delaktighet

Att (yngre) äldre gärna tänker sig att bo med personer i den egna åldern men att det samtidigt är viktigt att boendet

är integrerat, dvs. ingår i en blandad bebyggelse, framgår av studier i Burlövs kommun, som har 17 000 invånare (Nilsson, april 2012). Underlaget är en enkät som skickades till 1800 slumpvis utvalda 40–65 åringar, dvs. en tredjedel av kommunens befolkning i denna ålder. Svar erhöles från 728 personer, 40 procent, varav en fjärdedel uppgav sig vara utlandsfödda. Hemtjänstpersonal samlades i fokusgrupper för att diskutera utemiljö, inommiljö, service och kommunikationer. Djupintervjuer genomfördes med tre utlandsfödda och fyra svenskfödda kvinnor.

Ungefär hälften av dem som svarat på enkäten anser att det är viktigt att bo nära anhöriga/vänner. Det bidrar till social gemenskap och trygghet. En kvinna beskriver hur viktigt det är att veta att hennes barn bor nära: *"Min dotter ringer mig varje dag, jag behöver aldrig känna mig ensam. Tänk om jag inte haft dem så nära, jag vill ju inte använda hemtjänst, jag vill klara mig själv. Det är ett lugn att veta att de alltid finns där, men jag har ju alltid funnits för dem"*.

Över hälften av dem som svarat på Burlövenkäten bor i eget hus/villa/radhus. I den aktuella åldern är männskor inte särskilt intresserade av att flytta, de flesta vill bo som de gör. Men det finns ett visst intresse för seniorboende. På sikt kan det kanske vara bra att bo med andra i samma ålder. I intervjuerna beskriver en kvinna samspelet mellan att bo med andra i samma ålder och att ha alla åldrar omkring: *"Jag bor i ett 55+-hus, så här bor bara äldre men huset mitt emot är inte 55+ och ibland är det ett väldigt skrikande där så det kan vara jobbigt*

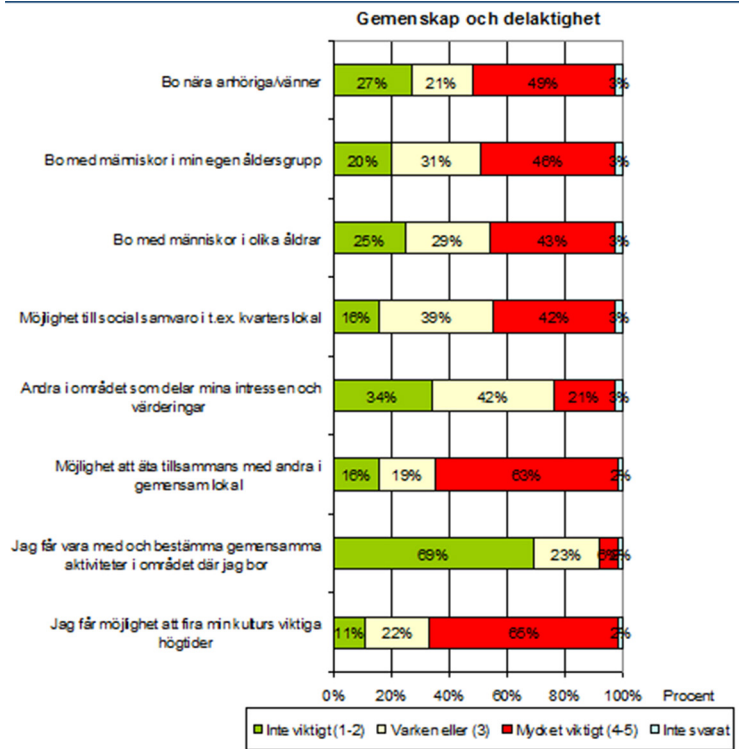
också. Men det är å andra sidan roligt att se barn som leker och andra i alla åldrar. Det är bra att ha en åldersuppdelning i huset men att huset ligger i bebyggt område så det är liv och rörelse runt om".

Enkäten gav möjlighet att lämna spontana synpunkter. En svarande skrev: *"Viktigt att äldre- och seniorboende integreras i övriga samhället, så man som äldre möter andra vuxna i olika åldrar och även barn. Att få vara där det rör lite på sig."* En annan beskrev vid intervjun rädslan för att inte känna sig som en del av samhället när man blir äldre: *"Jag kan tänka mig att flytta när det behövs, bara inte på vischan som är långt från allt, miljö och folk. Jag vill kunna titta på folk, man vill ju inte bara puttas bort för att man blir gammal, jag vill bo blandat"*.

En rad frågor i Burlövenkäten (Nilsson, april 2012) berör delaktighet i boendet. Diagrammet nedan visar hur stor andel av de svarande som anser att påståenden om gemenskap och delaktighet är mycket viktigt, inte viktigt eller varken eller, samt hur stor andel som valt att inte svara på frågan. Kulturanknutna högtider, att kunna äta tillsammans och att bo nära anhöriga värderas högt.

Trygghet utifrån identitet

En studie av HBT-personers tankar, farhågor och önskemål (Aase m.fl., 2012), beskriver funderingar kring åldrande och boende som har generell räckvidd. HBT-gruppen omfattar personer som identifierar sig som homo-, bi- eller transsexuella. Den förenande faktorn är att de under ett långt liv har mötts, och fortfarande ibland möts, av

Figur 1. En enkät skickades till 1800 slumpvis utvalda 40–65-åringar i Burlövs kommun med totalt 17 000 invånare, dvs. till en tredjedel av kommunens befolkning i denna ålder. Svar erhöles från 728 personer, 40 procent, varav en fjärdedel uppgav sig vara utlandsfödda. Diagrammet visar hur stor andel av de svarande som anser att påståenden angående Gemenskap och delaktighet är mycket viktigt, inte viktigt, varken eller, eller som valt att inte svara på frågan (Nilsson, april 2012).

diskriminering och fördomar då de avviker från den heterosexuella normen i samhället. Homosexualitet klassades som sjukdom fram till 1979. Som en följd av erfarenheter av vård och omsorg tidigare i livet känner äldre i HBT-gruppen oro inför att behöva flytta till äldreboende. De är, liksom de äldre i stort, en grupp med stora variationer, olika ekonomiska förutsättningar, med bakgrund i olika samhällsklasser, olika kulturella sammanhang, osv.

Ett frågeformulär delades ut under Stockholm Pride festivalen 2011. 487 formulär besvarades av HBT-personer

och 208 av personer med heteroläggning. *"Fortsatt kontakt med nuvarande umgänge"* och *"möjlighet att fortsätta idka hobby"* efter flytt till äldreboende värderades högst av såväl HBT-män och -kvinnor som heteropersoner enligt enkäten. Med hjälp av enkäterna kallades intresserade till fokusgrupper. Diskussionerna visade att ett HBT-äldreboende inte nödvändigtvis behöver vara eller se annorlunda ut än andra äldreboenden. Men det ska finnas ett gott bemötande och kunskaper om HBT bland dem som arbetar i boendet. Att åldras bland personer med liknande livserfarenheter beskrivs som en grund

för trygghet. Men att sluta sig samman och exkludera andra rimmar dåligt med det som HBT-rörelsen kämpat för under många år. Dilemmat att kunna vara öppen mot omvärlden och samtidigt skapa en trygg intern miljö i ett äldreboende diskuterades i fokusgrupperna. Exemplet med hur det hade blivit på Pride 2011, som hade temat *Öppenhet*, togs upp. Till skillnad från tidigare år hölls Pride 2011 i Kungsträdgården och det var gratis att gå in på området. Deltagarna med HBT-identitet upplevde att de blev i minoritet och inte i majoritet som de annars brukar vara. Därmed försvann något av den stämning och gemenskap – och till den en kopplad stolthet – som tidigare år kännetecknat Pride. Det fanns en oro att detta skulle kunna inträffa även i ett äldreboende.

Trygghet utifrån etnicitet

Hur förhåller sig utlandsfödda grupper till integration/segregation på äldre dagar? Gruppsamtal med äldre med fem olika nationella bakgrunder; Bolivia, Chile, Eritrea, Turkiet och Sri Lanka, har genomförts av Mångkulturellt centrum i Botkyrka. 4 – 5 personer, 45–87 år, deltog i varje samtal, som genomfördes på respektive grupps hemspråk eller genom att någon i gruppen kunde svenska och kunde agera som tolk (León Rosales, september 2012).

Informanterna i denna studie, som kom från vitt skilda länder på olika kontinenter, kunde berätta att äldreomsorgen i deras hemländer ofta är familjens ansvar då det saknas offentligt finansierad äldreomsorg. Barn, släktingar eller grannskapet förväntas

ta hand om gamla som behöver hjälp. De framställer äldreomsorgen i Sverige i positiva ordalag. Många markerar samtidigt att de är dåligt informerade om svensk äldreomsorg. Få utnyttjar hemtjänst. I enstaka fall har man slutat anlita hemtjänst på grund av att man inte kunde tala med hemtjänstpersonalen, p.g.a. språkproblem, eller för att personalen inte förstod sig på den mat de ville ha.

Deltagarna i gruppsamtalen har hört om personalbrist och nedskärningar inom äldreomsorgen i Sverige. Äldreboende är inget som lockar. Några har upplevt diskriminering i samhället och det finns en oro att denna diskriminering återfinns på äldreboendena när resurserna är knappa. Flera kan ändå tänka sig att flytta till ett äldreboende om de behöver mycket hjälp eftersom de inte vill belasta barnen. I Sverige är barn och barnbarn engagerade i sina yrken och sitt familjeliv. Äldre vill anpassa sig till de villkor som råder här och de vill att deras egna barn och barnbarn också ska få möjlighet att göra egna prioriteringar. Om de måste flytta till äldreboende önskar de personal som talar deras språk och som kan laga den mat som de tycker om. I enstaka fall vill de inte möta personal med rötter i den egna kulturen; det är skamligt att ha en demenssjukdom och att vara oförmögen att klara sig själv.

Mångkulturellt centrums studie visar bl.a. att det är ett uttalat önskemål att personal i äldreomsorgen sammanförs med äldre med samma modersmål och matkultur. I vissa fall kanske avdelningar kan öppnas där boende

och personal tillhör samma språk- och kulturområde. En internationell kunskapsöversikt efterlyses, där erfarenheter av äldreomsorg för en åldrande multietnisk befolkning lyfts fram. Det finns länder, t.ex. Storbritannien, med längre erfarenhet än Sverige.

Diskussion

Närmiljön, bostadshusen och bostadens rum utgör en grund för människors vardagsliv. Planeringen och formgivningen av artefakterna ger förutsättningarna för såväl praktisk tillgänglighet/användbarhet och socialt liv som för kommunikativa och existentiella värden (Lindahl m.fl. 2010, Paulsson 2004).

Att kunna träffas enkelt och kravlöst i en lokal hemmavid kan vara ett sätt att vidmakthålla och stärka band. Att flytta till ett boende med andra i samma ålder och med liknande intressen för att knyta nya band kan vara en annan strategi. Av flera undersökningar framgår att en del äldre kan tänka sig att flytta till ett sådant boende, en ungefär lika stor del föredrar att bo kvar och en del tar inte ställning. Företrädare för kommuner och brukare framhåller nya möjligheter; små kollektiv, generationsboenden och boende med koppling till andra samhällsinstitutioner som daghem och förskola, för att bryta åldersuppdelning och för att olika verksamheter kan berika varandra. Specifika brukargrupper, som HBTQ och utlandsfödda, betonar den trygghet som har sin grund i identitet och etnicitet. Trygghetsboende för 70+ framstår som attraktivt i flera undersökningar. Begreppet trygghet väcker förhoppningar om vad dessa

boenden kan erbjuda, men än så länge finns det få exempel som kan förmedla erfarenheter. Många olika alternativ behövs för att tillgodose mångfalden av önskemål i ett komplext samhälle. Integration finns med som ett underliggande positivt begrepp. Segregation har en negativ klang och nämns nästan aldrig.

Hushållsekonomin betyder mycket

De önskemål som kommer fram i olika undersökningar bör ses i ett intersektionellt perspektiv (Grönvik & Söder 2008). De svarande tillhör inte bara ett visst åldersspann; de tillhör också en social klass, ett ekonomiskt skikt, ett kön, ett civilstånd, en grupp med eller utan funktionsnedsättning, en viss generation i åldersspannet, osv. Hushållsekonomin är kanske den mest betydande faktorn som styr hur äldre människor svarar på frågor om behov och önskemål. Gruppen ”fattigpensionärer” lyfts allt oftare fram; de med en disponibel inkomst som är mindre än halva medianinkomsten för den vuxna befolkningen i Sverige (Flood m.fl. 2006). 15 procent av 85-åringarna beräknas år 2020 tillhöra denna grupp och ca 30 procent år 2040 (SKL 2012). En del av dessa äldre bor förmodligen i äldre och halvgamla hyreshus med låga hyror. De vill bo kvar och hoppas få ha kvar sina låga boendekostnader. Andra bor i äldre egnahem på landsbygden och i mindre städer och förorter. Lånen på husen är avbetalda och de vill bo kvar med sina låga boendekostnader. I den offentliga debatten talas det ibland om en ”inläsningseffekt”. Dessa äldre sägs också utgöra ett hinder för rörligheten på bostadsmarknaden.

Men äldre med små inkomster ser för sin del inga möjligheter att flytta till nya boendeformer, typ senior-/trygghetsboende. Tryggheten finns i kvarboendet och värnas där.

Integration och segregation i olika perspektiv

Människor tolkar och förhåller sig till begreppen integration–segregation utifrån sina individuella upplevelser, sina egna positioner och sitt eget ansvar. I ett översiktligt planeringsperspektiv, ett makroperspektiv, har integration ofta betydelsen att människor av en viss kategori skall vara utspridda, inte samlade i ett avskilt område eller ett hus. I planering av äldreomsorg framhålls ofta en närhetsprincip, att särskilt boende skall förläggas nära i förhållande till var äldre bor. De inflyttade skall inte behöva lämna det kända grannskapet, utan kunna fortsätta att ha kontakt med sina sociala nätverk. Det skall vara nära för anhöriga och vänner att besöka dem som flyttat in. De äldre bor ofta i äldre och halvgamla stadsdelar och områden. Att det ofta fattas tomtmark för nya hus eller möjligheter att bygga om befintliga hus i dessa områden är hindrande faktorer för integration av nya boendeformer (Paulsson 2002). Aktörerna i planerings- och byggprocessen arbetar med produktkvalitéer i program- och bygghandlingar, äldreomsorgsplaner osv. och med samhälls- och företagsekonomiska förutsättningar. Systemvärldens tänkande dominerar (Habermas 1996).

I ett mikroperspektiv, från insidan av olika boendeformer, upplever äldre och hemtjänstpersonal att det väsentliga är

positiva kontakter med omgivningen, att inte bli isolerade från omvärlden. Anhöriga och vänner är viktiga besökare, det är viktigt ha goda relationer med grannar, fastighetsskötare, bostadsföretag, affär, post, osv. I kontakterna utåt kan de boende få stöd av varandra, och av anhöriga och personal, när de bor tillsammans. Trygghet och delaktighet handlar om utbytet med enskilda och grupper av människor i omgivningen i det dagliga livet. Livsvärldens tänkande dominerar (ibid.).

Den byggda miljön

Boendemiljöns utformning är en avgörande faktor i integrations-/segregationsdiskussionen, i både system- och livsvärld. Det är lockande – och fullt möjligt – att tänka och arbeta i ett ”design för alla”-perspektiv. Nya hus för äldre kan förläggas så att såväl utspridning i stadsbebyggelsen som närhet till och kontaktytor mot människor och verksamheter kan tillgodoses. Husen kan utformas så att de smälter in i omgivningen eller så att de berättar om ändamålet på ett diskret sätt. De kan ges en pregnant och utmanande utformning och på så sätt lyfta de äldres anseende. De kan utformas så att de väl tillgodoser såväl funktionella som estetiska behov och önskemål, dvs. ges en ”design för alla”-utformning (Myndigheten för delaktighet 2014).

Men det mesta av bebyggelsen finns redan. Ny- och ombyggnader kan ge viktiga tillskott genom att tillföra det som saknas och behövs på kort och på lång sikt. Men tillskotten är mycket marginella volymmässigt. Det är numera oftast en fråga om att renovera

och förbättra det befintliga när nya idéer och ändamål skall tillgodoses. Den befintliga miljön ger möjligheter men också en lång rad begränsningar. Diskussionen i byggsektorn överskuggas just nu av frågor om det överhuvudtaget går att bygga till överkomliga priser och hyror som den åldrande befolkningen kan betala (von Platen 2009). En stöttesten gäller tolkningen av ett EU-direktiv som innebär att kommunala allmännyttiga bostadsföretag i Sverige ska drivas ”affärsmässigt” (Lind & Lundström 2011). Trygghet och delaktighet i livsvärlden kommer i andra hand när olika intressen kämpar i systemvärlden.

En summering

Att greppa komplexiteten i boendesektorn, med alla konkurrerande perspektiv, system och faktorer, är idag en stor utmaning. Det krävs kunskaps- och erfarenhetsutbyte och utvecklad samverkan mellan aktörerna i projekten inför framtiden. I ’Bo bra på äldre dar’-programmets slutsatser, de s.k. stafettpipnarna (HI 2012), betonas att äldres boende behöver lyftas upp och bli en prioriterad fråga för kommunernas politiska ledning. Samverkan mellan olika sektorer i kommunerna och med det civila samhället och företagen är en nyckel till framgång i arbetet för bra boendemiljöer för alla.

De flesta äldre, 95 procent, bor idag i det ordinära bostadsbeståndet. Där kommer de flesta att bo även framöver. Segregerat boende, senior-, trygghets- och vård-/omsorgsboende i liten skala, kan komplettera och tillgodose specifika önskemål. Husen kan integreras i

samhället utifrån de lokala förutsättningarna. Den rumsliga avgränsningen kan vägas upp av öppenhet gentemot närsamhället med möjligheter till möten mellan människor av alla kategorier. Tryggheten i boendet kan bidra till att stärka de äldres delaktighet i samhället.

Referenser

- Boverket 2004: Integration och segregation i boendet – begrepp och indikatorer. Karlskrona
- Boverket 2009-01-29: Vad är integration och vad är segregation? Karlskrona (www.boverket.se)
- Boverket 2012: Information om investeringsstöd till äldreboendestäder. Informationsbroschyr 1167-7-jan 2012. Karlskrona: Boverket.
- de Courcy, David, 2011: Intresse trygghetsboende Göteborgs Stad. Rapport december 2011. Göteborg: Scandinfo Marketing Research.
- Granovetter, Mark, 1973: The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*. Volume 78. Issue 6 (May 1973). 1360-1380.
- Habermas, Jürgen, 1996: Kommunikativt handlande. *Texter om språk, rationalitet och samhälle*. Göteborg: Daidalos.
- Flood, L., Klevmarken, A. & Mitrut, A. 2006: The Income of the Swedish Baby Boomers. IZA Discussion paper series, No. 2354, October 2006. Bonn: Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit
- Larsson, Kristina, 2006: Kvarboende eller flyttning på äldre dar. En kunskapsöversikt. Rapport 2006:9. Stockholm: Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum.
- Lilja, E. & Perner, M. 2010: Boendesegregation – orsaker och mekanismer. En genomgång av aktuell forskning. Bilaga 1 till rapporten: Socialt hållbar stadsutveckling – en kunskapsöversikt. Karlskrona: Boverket.

forskning och teori

- Lind, H. & Lundström, S. 2011: Hur ett affärsmässigt bostadsföretag agerar. Rapport 2011:1. Institutionen för fastigheter och byggande. Stockholm: KTH Arkitektur och samhällsbyggande.
- Lindahl, L., Martini, M. & Malmqvist, I., 2010: Vem ska värna tillgängligheten? Stockholm: Hjälpmedelsinstitutet.
- Myndigheten för delaktighet, 2014: Tillgängligt boende för äldre. Se: www.mfd.se/tillganglighet/gor-tillgangligt/tillgangligt-boende-for-aldre/
- Paulsson, Jan, 2002: Det nya äldreboendet. Idéer och begrepp, byggnader och rum. Stockholm: Svensk Byggtjänst.
- Paulsson, Jan, 2004: Rum för äldre. I: Wijk (red.): Goda miljöer och aktiviteter för äldre. Lund: Studentlitteratur.
- SCB 2012: Befolkningsframskrivningar, se: www.scb.se/BE0401. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- Socialstyrelsen 2012: Äldre – vård och omsorg 1 april 2011. Kommunala insatser enligt socialtjänstlagen samt Hälso- och sjukvårdslagen. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 2008:113: Bo bra hela livet. Slutbetänkande av Äldreboendedelegationen S2006:03. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- SKL, 2012: Femti funderingar om äldres boende. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.
- von Platen, Fredrik, 2009: Skärpning på gång i byggsektorn! Byggkostnadsforum. Karlskrona: Boverket.
- Följande referenser kan beställas från resp. kommun, institution, forskargrupp eller från författarna till denna artikel.
- Aase, P., Johansson, K., Kottorp, A. & Roseberg, L., 2012: Äldreboende för HBT-personer. Per Aase AB & Sektionen för Arbetsterapi. Stockholm: Karolinska Institutet.
- CMA Research AB, maj 2010: Lidköpings kommun. Attityder till framtida boendeformer. Lidköping: Lidköpings kommun.
- CMA Research AB, april 2012: Attityder till framtida boendeformer i Järpås. Lidköping: Lidköpings kommun
- Harris, Ulrika, 2012-04-05: Gemenskap och stöd. Utvärdering/rapport. Karlskrona Seniorhusförening. Karlskrona: Blekinge Kompetenscentrum, Landstinget Blekinge.
- HI 2012: Stafettpinna, se: www.mfd.se/Global/dokument/publikationer/2012/12379-pdf-bo-brapa-aldre-dar.pdf
- León Rosales, Rosé, september 2012: Uppfattningar om äldreomsorgen bland äldre med utländsk bakgrund i Botkyrka – en kvalitativ studie. Botkyrka: Vård- och omsorgsförvaltningen Botkyrka kommun & Mångkulturellt centrum.
- Markör 2012: Framtida boende Drömstan. Markör Marknad & Kommunikation AB och Lidköpings kommun.
- Morsing, Ulla, 2012: Lev bra på äldre dar. En beskrivning av projektet och den fortsatta processen. Färgelanda kommun.
- Nilsson, Therese, april 2012: Projektredovisning. Framtidens boende för äldre. Socialförvaltningen Burlövs kommun.
- Nordenhielm, S., Idegård, K. & Lindahl, L., maj 2012: Inte(GR)erad bostadsplanering med fokus på äldre. Göteborg: FoU i Väst/GR
- Wormell, Irene, 2012: Idékatalog. Framtidens boende för äldre. Kommunförbundet Skåne.
- Östlund, B., Dalholm, E. & Bodnar, H., maj 2012: Syd bygger för framtidens äldre. Designvetenskap, Lund: Lunds universitet.